

Rapport 2006:91

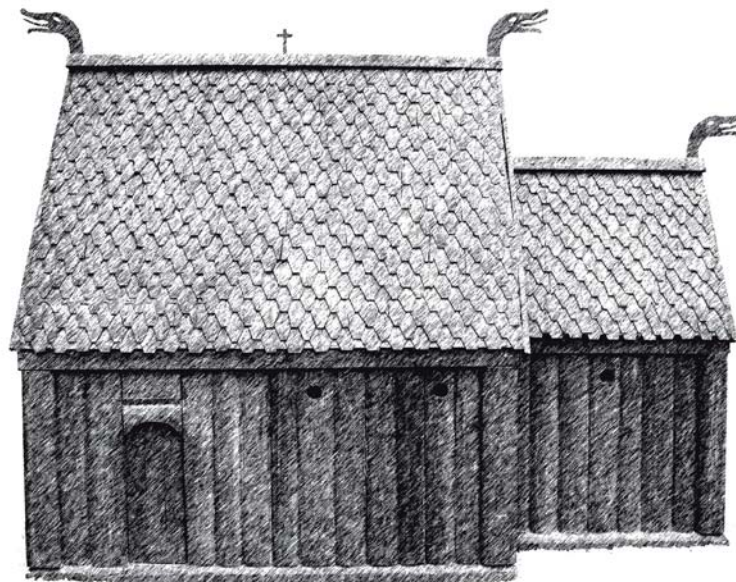
Arkeologisk forskningsundersökning

Bjälbo stavkyrka

Bjälbo Norrkyrkogård

RAÄ 17
Bjälbo socken
Mjölby kommun
Östergötlands län

Ingrid Gustin

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
KULTURMILJÖAVDELNINGEN

Bjälbo stavkyrka

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Socken och fornlämningsbild	4
Bjälboätten	5
Arkeologiska undersökningar i närområdet	6
Syfte och frågeställningar	8
Metod och dokumentation	8
Resultat och tolkning	11
Utblickar	12
Referenser	16
Tekniska uppgifter	18
Appendix 1. Schaktbeskrivningar	19
Appendix 2. Tidigare undersökningar	20
Bilaga 1. Osteologisk analys	22
Bilaga 2. Plan- och profilritningar	34

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Under två veckor i juli 1982 företog arkeolog Jan Eriksson en forskningsgrävning ca 100 m norr om Bjälbo nuvarande kyrka. Syftet med utgrävningen var att fastställa om de byggnadslämningar och gravar som observerats i området vid tidigare markarbeten och arkeologiska undersökningar härrörde från en föregångare till dagens kyrka.

Vid utgrävningen påträffades lämningar efter en kyrkobyggnad. Dessa utgjordes bland annat av rader med stenar som utgjort fundament för träsyllar. Stenraderna motsvarade långhusets norra, västra och östra sidor. Utöver stenraderna kom ett kalkbrukslager i dagen. Detta lager representerade golvet i långhus och kor. De framkomna lämningarna bör, i analogi med lämningar från andra tidiga träkyrkor, härröra från en stavkyrka.

Vid utgrävningen lokaliserades även den grav med ornerad lockhäll som man påträffat vid utgrävningar i området år 1954. Graven visade sig vara belägen i långhusets östligaste del, det vill säga mitt framför koret i stavkyrkan. Denna placering stöder tidigare förda resonemang om att graven är en patronatsgrav.

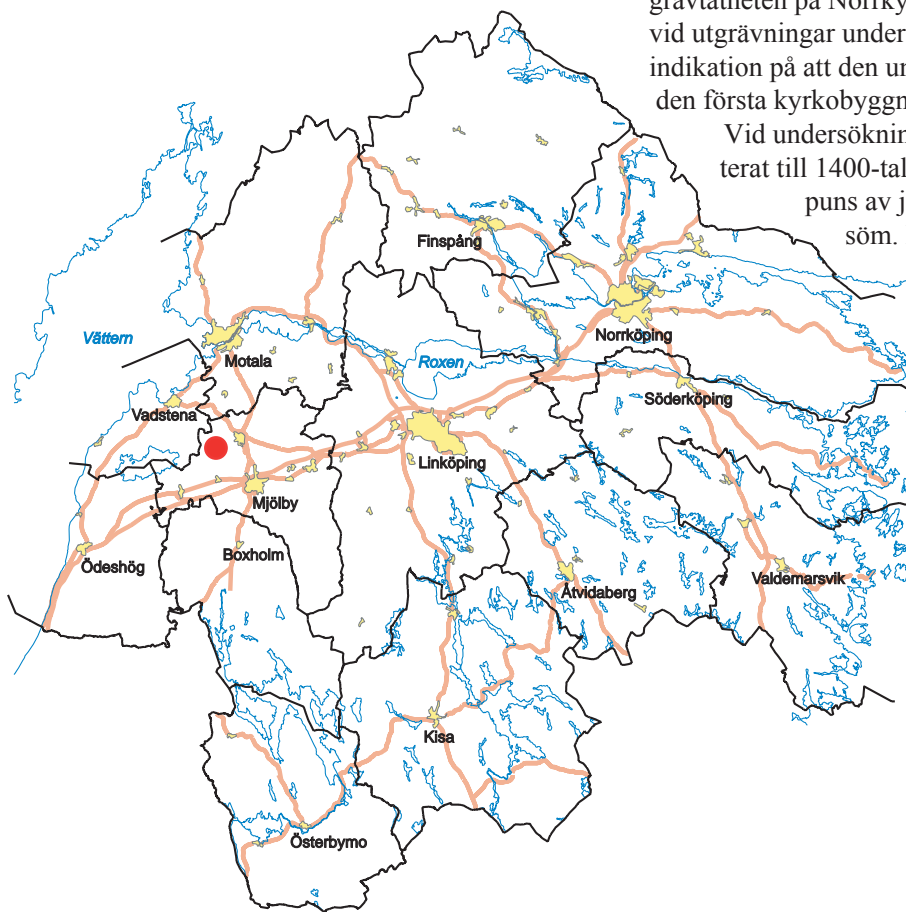
För stavkyrkan föreligger inga absoluta dateringar. Det finns dock flera omständigheter som talar för att stavkyrkan tillkom relativt sent, kanske under 1100-talet. Denna relativt sena datering stöds av konstruktionsdetaljer och 1100-talsdateringarna för de två gravar som placerats precis utanför den södra långhusväggen, samt av det faktum att den påträffade lockhällen i långhuset brukades i andra sammanhang innan den placerades framför koret.

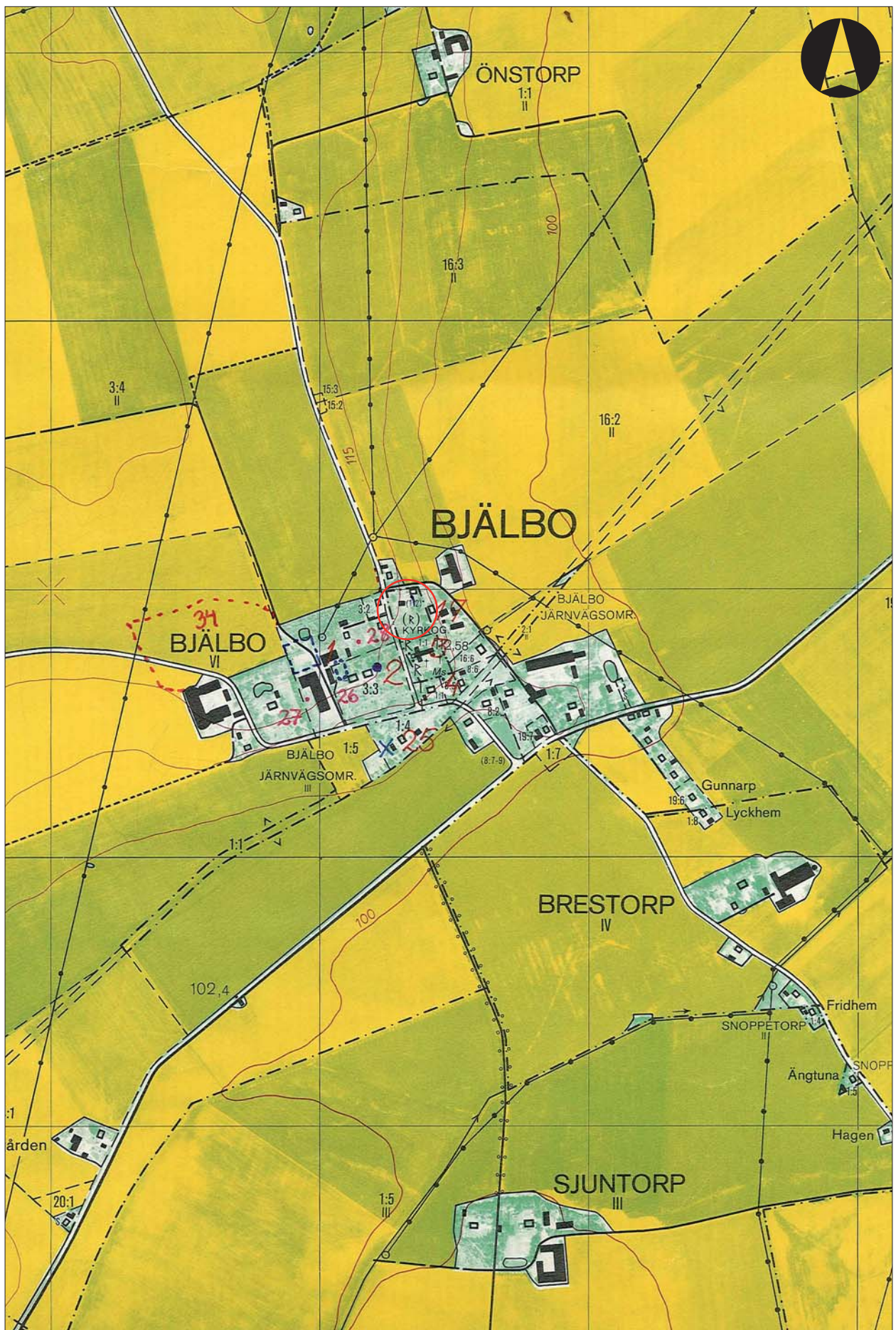
Det brandlager som påträffades ovanpå stavkyrkans syllstenar visar att byggnaden eldhärjades kraftigt och att den aldrig återuppbyggdes efter branden. När stavkyrkan ödelades går idag inte att avgöra. Det förefaller dock rimligt att anta att stavkyrkan stått åtminstone fram till dess att den nuvarande stenkyrkan uppfördes, det vill säga fram till kanske mitten av 1100-talet.

Den påträffade stavkyrkans sena datering kan betyda att det funnits en föregångare på platsen. Detta stöds av lockhällen från graven i långhuset, vilken hade ornamentik i en stil som daterats till slutet av 1000-talet. Förekomsten av en lockhäll från 1000-talet i Bjälbo innebär att det bör ha funnits en kyrka på platsen under detta århundrade. Den stora gravtättheten på Norrkyrkogården, som konstaterats vid utgrävningar under senare år, utgör ytterligare en indikation på att den undersökta stavkyrkan inte var den första kyrkobyggnaden på platsen.

Vid undersökningen tillvaratogs ett mynt daterat till 1400-tal, humant skelettmaterial, en puns av järn, två spik och en hästskosöm. Dessutom insamlades kalkbruk från kyrkobyggnadens golv.

Rapporten har sammanställts av Ingrid Gustin utifrån Jan Erikssons material.

Figur 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 085 40 med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Arkeolog Jan Eriksson vid Östergötlands länsmuseum företog under två veckor i juli 1982 en forskningsundersökning inom Bjälbo Norrkyrkogård. Utgrävningen syftade till att lokalisera och dokumentera lämningarna efter en förmodad stavkyrka. Dessutom togs ett antal provgropar upp på olika platser i Bjälbo by i syfte att utröna annan tidig bebyggelses omfattning och ålder. Utöver Eriksson medverkade arkeologerna Mats Gilstring och Stefan Bermlid. Arbetet utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Undersökningen tillkom på initiativ av Jan Eriksson och bekostades av Claes och Greta Lagerfelts stiftelse.

Till grund för rapporten, som förfärdigades år 2006, låg fältanteckningar, översiktsplan, profilritning, foton, dagstidningsartiklar samt två kortare artiklar av Jan Eriksson med titlarna ”Två arkeologiska kyrkundersökningar i Bjälbo” respektive ”Det medeltida Bjälbo” (Eriksson 1983; Eriksson 1989). Rapporten har sammanställts av antikvarie Ingrid Gustin, Östergötlands länsmuseum.

Områdesbeskrivning

Socken och fornlämningsbild

Bjälbo socken är belägen ca 5 km väster om Skänninge. Inom ungefär en mils radie från Skänninge finns en fjärdedel av Östergötlands ungefär 250 runstenar. Det stora antalet runstenar runt Skänninge indikerar att området hade en central funktion i det dåtida ekonomisk-politiska systemet redan under 1000-talet (Hasselmo 1989).

Bjälbo socken ligger i en utpräglad jordbruksbygd och området utgör en del av Vadstenaslätten. De större gårdar som ingått i socknen har varit belägna i Bjälbo by. Den nuvarande kyrkan är belägen i direkt anslutning till byn och såväl by som kyrka ligger på en ås. Vid Bjälbo by har vägarna från Skänninge, Väderstad, Hogstad, Vadstena och Hov strålat samman. Byn utgjorde länge en av de stora på östgötaslätten och vid laga skiftet 1870 bestod den av 16 gårdar. Idag finns fyra gårdar kvar i bykärnan. Dessa, Bjälbo fogdegård, Bjälbo Trädgård, Bjälbo Norrgård och Bjälbo Östgård, har mangårdsbyggnader som är karaktäristiska för 1800-talets andra hälft. Kyrkan och kyrkogården utgör tillsammans med den omgivande bebyggelsen en viktig kyrkomiljö av riksintresse för kulturmiljövården (ÖLMs kyrkoberskrivning; Ohlsén 2006).

Det relativt sett mindre område som numera utgör kyrkogården är resultatet av en omläggning som skedde i slutet på 1700-talet. Den tidigare långsmala

kyrkogården delades då och den så kallade Norrkyrkogården eller ödekyrkogården gjordes om till äng. Vid detta tillfälle bröts även bogårdsmuren ner (Eriksson 1989).

De registrerade fornlämningarna i det direkta närområdet är få, med undantag av dem som finns invid kyrkan (fig.2). De senare utgörs av den redan nämnda ödekyrkogården (RAÄ 17) samt en fyndplats för arkitekturfragment inom Bjälbo kyrkby (RAÄ 1 och 2), runstenar och runristade gravhällar (RAÄ 3), minnessten (RAÄ 4), fyndplats för skelettdelar (RAÄ 25), grav och boplatsområde (RAÄ 26), boplat (RAÄ 27), förmodad stensättning (RAÄ 28), boplatsområde (RAÄ 34) (Ohlsén 2006). Uppgifter finns dessutom om ett bortodlat gravfält ca 150 m norr om Bjälbo by (ÖLM arkiv). Inom en radie av 1,8 km från kyrkan finns inga registrerade fornlämningar.

Runt om Bjälbo kyrka och i Bjälbo by har det genom åren företagits en rad arkeologiska undersökningar. Resultaten av undersökningarna visar att platsen kan ha varit kontinuerligt bebyggd allt sedan järnåldern. De dateringar man fått vid undersökningarna visar på aktiviteter under såväl äldre och yngre järnålder som medeltid (Tagesson 1992a; Tagesson 1992b).

Ortsnamnet Bjälbo är troligen sammansatt av förledet ”bjälle” som betyder knöl (höjd) samt efterledet ”-bo” som betyder gård eller bostad (Wahlberg 2003:34). Bjälbo (Bielbo) finns första gången omnämnd i ett medeltida diplom daterat den 5 februari 1273. Brevet är utfärdat av Hertig Erik, son till framlidne jarlen/hertigen Birger. I brevet kungör hertig Erik att han tilldelat sin syster Kristina två åttingar i Näsby och en halv åtting i ”Vengi” (DS nr 566). Den inflytelserika Bjälboätten ägde under 1100- och 1200-talet en gård i Bjälbo och det ovan nämnda diplommet är långt ifrån det enda där Bjälbo finns omtalat. Genom skriftliga källor kan en rad betydelsefulla politiska händelser knytas till platsen.

Var inom dagens Bjälbo by har Bjälboättens stamgods varit beläget? Enligt traditionen ska Bjälbohus eller Jarlaborgen ha legat på åsens högsta punkt. En gård med ett högt läge är Bjälbo Trädgård. Vid mitten på 1800-talet påträffades också en kalkstensomfattning av hög kvalitet inom denna gårds ägor. I början på 1900-talet utfördes en mindre arkeologisk undersökning i området. Då framkom ytterligare arkitekturfragment av kalksten samt medeltida tegel och det spekulerades om dessa byggnadsdetaljer möjligen kunde härröra från den så kallade jarlaborgen. Antikvarie Jan Eriksson, som under senare år studerat fragmenten, menar dock att dessa inte har hört till en äldre gårdsanläggning utan till den medeltida kyrkan där delar revs i slutet på 1700-talet då den genomgick en stor ombyggnad (Eriksson 1989).

Eriksson har emellertid efter kartstudier konstaterat att det område som idag kallas Trädgården trots allt kan ha hyst sätesgården. Detta grundar sig på att Trädgården är belägen i bydelen Övre Holmen, vilken bör vara den äldsta tomten i byn. Den nuvarande kyrkan ligger intressant nog rakt öster om denna tomt. Till yttermera visso hade den nuvarande kyrkan västportal i sitt allra tidigaste skede, vilket är ovanligt. Västportalen, det som traditionellt sett är patronatrsinnehavarens egen ingång, har alltså gränsat till Bjälbo Trädgård. Arkeologiska undersökningar har vid några tillfällen utförts inom Bjälbo Trädgård. Inom området har man påträffat ett överodlat gravfält från äldre järnålder, vilket visar att det funnits en lång bosättningskontinuitet på platsen. Några stengrunder till en byggnad har emellertid inte påträffats. Eriksson har därför föreslagit att Bjälboättens sätesgård skulle kunna ha varit uppförd i trä (Eriksson 1989).

Bjälboätten

I Östergötland, framför allt i det västra jordbruksområdet, fanns tidiga aristokratiska släkter ur vilka många kungar hämtades under uppbyggnadsskedet av riket Sverige. Av dessa ätter utgjorde den från Bjälbo en av de mer betydelsefulla. På den storklocka som fortfarande hänger i Bjälbo kyrka kan man läsa:

”Bjällbo är thet älsta Jarla- och Fursta-Säte i Östra Götaland ifrån Hedna werld. MCC war Magnus Manneschöld af Bjällbo Jarl och mest rådande i Göta Rike. Han hade Ingrid Ylva till Fru, hwilkens Son war Birger Jarl, af wilken 5 Konungar i Swea och Göta Rike komne äro: K. Walldemar, Magnus Ladulås, K. Birger, Magnus Ericsson, Eric Magnusson och 2 regerande Furstar Hertig Eric och Waldemar. Af thenna Birger Jarls Moder är thenna klocka först tillkommen år MCCXL...”

Inskriften på klockan i Bjälbo är ett av de mer tydliga uttrycken för Bjälboättens betydelse och självmedvetenhet under tidig- och högmedeltid. Det finns emellertid andra källmaterial, bland annat de två runstenar som idag står invid kyrkan, som talar för att platsen Bjälbo kan relateras till maktstrukturer redan under vikingatid. Runstenarna från denna tid brukar allmänt kopplas samman med den aristokrati, som framträdde i de gamla huvudbygderna i Östergötland under sen vikingatid. Denna aristokrati, som av allt att döma kristnades tidigt, utvecklades till en ekonomisk och politisk maktfaktor med betydelse också utanför det egna närområdet. Den östgötska centralbygden fram-

står vid medeltidens början som central även i det då löst hopfogade svenska riket (Ullén 2004:125). Bjälbo var, som redan nämnts, den så kallade folkungaättens stamgods. Ätten innehade under 1100- och 1200-talen väldiga godsegendomar i Östergötland. I Bjälboområdet bör åtminstone delar av bland annat Hov, Orlunda, Fivelstad, Klåstad och Vadstena ha ingått i godsinnehavet (Eriksson 1989). Det är dock svårt att säga när Bjälbo inlemades med folkungaättens egendomar. Den äldste kände stamfadern var Folke den tjocke som levde i början på 1100-talet. Det finns stora möjligheter att släkten redan vid denna tid satt på Bjälbo (Schück 1952:260ff; jfr Berg 2003:210). En annan teori om Bjälboegendomens ursprung är att gården från början tillhörde sverkrarna och att egendomen utgjorde den sverkerättade Ingrid Ylvas arvegods. Det skulle i så fall ha varit Ingrid Ylva som förde med sig Bjälbo till Magnus Minnesköld (Schück 1952:260; jfr Lindberg 1995:36).

Magnus Minnesköld omnämns inte i skriftliga källor efter 1202 (Harrison 2002:190). Det brukar antas att han dog antingen vid slaget vid Lena 1208 eller vid Gestilren 1210 (Wikipedia. Magnus Minnesköld). Magnus Minnesköld är hur som helst den förste innehavaren till Bjälbo som är historiskt belagd. Västgötalagens lagmanskrönika omtalar att Bjälbo utgjorde Magnus Minneskölds huvudgård, att Magnus var lagman i Östergötland och att han förfogade över skatter från nio härader (Eriksson 1989).

Magnus Minneskölds och Ingrid Ylvas son, Birger Magnusson som gått till historien som Birger Jarl, föddes i Bjälbo i början på 1200-talet. Birger Jarl fick senare Bjälbo gård i arv. Även sedan ätten blev kunglig hölls hovdagar i Bjälbo. Ett av dessa ”hov” finns skildrat i Erikskrönikan. Där omnämns hur hertigarna Erik och Waldemar ordnade bröllop för några av sina män. Platsen finns även omnämnd i flera andra skriftliga källor, då en rad historiska dokument har undertecknats i Bjälbo. Bland annat upprättade Magnus Ladulås år 1284 Jönköpings stadsprivilegier här. Dessa stadsprivilegier är de äldsta som finns bevarade i Sverige (Eriksson 1989).

Delar av Bjälbo började gå ur ättens händer under 1300-talet. År 1353 skänkte kung Magnus Eriksson patronatsrätten över Bjälbo kyrka till S:t Ingridis nunnekloster i Skänninge. Något senare gav hans mor och Magnus Ladulås sonhustru, Ingeborg Håkansdotter, hela sin del i Bjälbo till klostret. Detta skedde med Magnus Erikssons samtycke. Bjälbogårdarna kom slutligen att bli kronogårdar. Genom reformationen 1527 lades de egendomar som hörde till S:t Ingridis nunnekloster under kronan (Eriksson 1989).

Arkeologiska undersökningar i närområdet Bjälbo kyrkby och dess omgivning har varit föremål för ett stort antal mer eller mindre omfattande arkeologiska undersökningar (se appendix 2). De undersökningar som har störst relevans för föreliggande rapport utfördes på ödekyrkogården norr om dagens kyrka åren 1914, 1954 och 1996.

År 1914 gjordes en arkeologisk undersökning i samband med uppförandet av ett sockenstall 90 m rakt norr om den nuvarande kyrkan och 66,5 m norr om norra kyrkogårdsmuren. Vid undersökningen påträffades en stensatt gravkista med kalkstenshällar (fig.3). Kistan, som var öst-västligt orienterad, låg ca 0,5 m under marknivå. Den var uppmurad av små kalkstenshällar samt av gråsten. Den östra gaveln på kistan bestod av en vertikal häll, medan den västra utgjordes av tre stenar som lagts så att det bildades ett litet rum eller avbalkning i förhållande till långsidorna. Kistans längd uppgick till 2,05 m och dess inre bredd var ca 0,4 m. I gravens fanns ett 1,60 m långt skelett som vilade på rygg med armarna utmed sidorna. Huvudet låg mot väster. Vänster sken- och vadben saknades. Under det bevarade högra skenbenet låg ytterligare två skenben som man menade tillhörde ett annat skelett. På detta ställe av kistan saknades till yttermera visso hällar. Invid gravens påträffades en stengrund (Arne 1915).

Figur 3. Kistgrav framgrävd på Bjälbo Norrkyrkogård i samband med uppförandet av ett sockenstall. Kistan bestod av kalkstenshällar och gråsten. Graven har daterats till 1100-tal (efter Arne 1915:33).

Ett par meter söder om den ovan beskrivna gravens påträffades ytterligare en kistgrav (fig.4). Kistan hade en rektangulär form. Den var 2,03 m lång och 0,60-0,70 m bred och bestod av några hällar som ställts vertikalt. Graven var orienterad i öst-västlig riktning. I kistan påträffades rester av ett skelett med kraniet riktat mot väster. Botten på kistan låg ca 0,75 m under marknivå och var belagd med kalkflisor. Hällarnas övre kanter befann sig ca 0,29-0,4 m under marknivå. Ovanpå kistan vilade tre takhällar (Arne 1915).

Figur 4. Kistgrav framgrävd på Bjälbo Norrkyrkogård i samband med anläggandet av ett sockenstall. Kistgraven, som daterats till 1100-talet, bestod av stenhällar. Graven var täckt av tre hällar (efter Arne 1915:34).

T. J. Arne som beskrivit de båda gravarna, ansåg att de tillkom i början på 1100-talet. Dateringen grundar sig bland annat på de sidostöd till kranierna som fanns i gravarna. Arne menade också att gravarna hörde till kyrkogårdens äldsta parti och att det bör ha funnits en tidig kyrka, sannolikt av trä, omedelbart intill gravarna. Den stengrund som påträffades invid en av gravarna skulle enligt Arne eventuellt kunna härröra från denna kyrka (Arne 1915:35).

Ytterligare en grav på Bjälbo Norrkyrkogård framkom vid grävningar för en elkabel 1954 (fig.5). Denna grav, som låg ca 0,20 m under markytan, påträffades norr om Bjälbo nuvarande kyrka. Den var belägen 2,1 m från kyrkstallets NÖ hörn och 1,5 m från det SÖ hörnet på den intilliggande uthusbygg-

naden (Bengt Cnattingius i brev till RAÄ daterat 26-8-1954; Anders Lindahl i brev till RAÄ daterat 5-10-1954). Graven, som bestod av sex kantställda kalkstenshällar, var 2,14 m lång och som mest 0,43 m bred invändigt (Sven B. Jansson i brev till RAÄ daterat 14-10-1954). Hällarna stod i ett mörkt kultur-lager i vilket det fanns murbruk, spridda benskärvor m.m. Samma material återfanns inne i kistan (Anders Lindahl i brev till RAÄ daterat 5-10-1954). I graven framkom ett välbevarat skelett (fig.6).

Figur 5. Grav med ornerad lockhäll från Bjälbo Norrkyrkogård. Foto ÖLM.

Den gravlagda personen hade haft armarna korsade över bröstet. Läget för de högra överarmsbenen var dock förskjutet. Vid kraniets sidor stod två mindre stödstenar. Nackpartiet stöddes av ett par kalkstensflisor. Till graven hörde ett runristat lock med rik ornering. Locket hade i öst skarvats med en grovt huggen kalkstensbit, ca 0,4 m lång. Locket togs upp för förvaring i vapenhuset till Bjälbo kyrka. Graven täcktes därefter med säckar och skottades igen. I gaveländan nedlades några stenar som var synliga ovan markytan för att markera gravens läge (Bengt Cnattingius i brev till RAÄ 26-8-1954; Anders Lindahl i brev till RAÄ daterat 5-10-1954; Sven B. Jansson i brev till RAÄ daterat 14-10-1954).

Det runristade locket, som var för kort för graven, utgjordes av en grå kalkstenshäll med något rödaktig yta. Hällen, som gått av på mitten, hade måtten 1,88x0,58-0,59 m. Ornamentiken utgjordes av två vackra rundjur med långa nacktofsar (fig.13). Ristningen hade huggits i relief. Kanterna på runstenen

var sekundärt avfasade vilket innebar att stora delar av runinskriften gått förlorad. Delar av den text som återstod har uttytts som: ”Torbjörn gjorde denna håll efter Torgeyr”. Sven B. Jansson menar att den rika ornamentiken och det sätt runorna formats på tyder på att ristningen tillkommit under mitten eller slutet av 1000-talet (Östgötabygdens tidning 11-10-1954; Sven B. Jansson i brev till RAÄ daterat 14-10-1954). De studier som företagits under senare år stödjer tanken om en datering till slutet av 1000-talet (muntlig uppgift Cecilia Ljung).

Stenen kan enligt vissa forskare ha kommit till praktisk användning i tre olika sammanhang. Första gången stenen togs i bruk fungerade den som håll i ett kistformigt gravmonument över en storman vid namn Torgeyr. Denna typ av monument uppfördes vid de första kristna kyrkorna (jfr t ex Neill & Lundberg 1994). Vid något tillfälle har hällen avlägsnats från graven för att återbrukas i en andra kontext enligt Sven B. Jansson. Hällen har då fungerat som antingen bänk i en muröppning eller som avtäckning. För att passa i sitt nya sammanhang har hällen avfasats längs ett 1,20 m långt avsnitt på långsidorna. Tredje gången stenen brukats, kanske efter det att byggnaden där den ingick förstörts, har den fungerat som gravhäll i den grav som påträffades 1954 (Östgötabygdens Tidning 11-10-1954; Sven B. Jansson i brev till RAÄ daterat 14-10-1954).

Figur 6. Graven med lockhällen avlägsnad. Foto ÖLM.

I samband med att den ornerade lockhällen påträffades i Bjälbo företog Sven B. Jansson och Ivar Andersson en mindre undersökning för att fastställa om det möjligen kunde finnas andra liknande lockhällar i närheten. Vid undersökningen stacks en stålstång ned i marken efter ett visst system. På några ställen påträffades plant liggande stenar under markytan. Vid de provgrävningar som företogs på dessa platser framkom enstaka plana stenar men inte några gravar. Den år 1954 påträffade graven tycks alltså knappast representera någon i området mer allmänt förekommande gravtyp (Ivar Andersson i brev till RAÄ 23-08-1955).

1996 utfördes ytterligare en arkeologisk undersökning inom Bjälbo Norrkyrkogård. Vid detta tillfälle togs ett ca 35 m långt schakt upp i nord-sydlig riktning på kyrkogårdens nordligaste del. Undersökningen föranleddes av att en ledning skulle läggas ned. I det upptagna schaktet påträffades 13 gravar på ett djup av mellan ca 0,5 och 1,0 m under marknivå. Gravarna var öst-västligt orienterade. 11 av gravarna bedömdes vara tidigmedeltida. Två av gravarna var stenkestegravar, dock utan lockhällar. Inga gravar korsade varandra, vilket indikerar att de haft en markering ovan jord (Ohlsén 2006).

Syfte och frågeställningar

Det finns flera omständigheter som talar för att en tidig kyrka föregått den nuvarande i Bjälbo. För det första har Bjälbo kyrkogård en för medeltida kyrkogårdar ovanlig form. Den mäter 180 m i nord-sydlig och 62 m i öst-västlig riktning. Generellt sett har den del av de medeltida kyrkogårdarna som funnits norr om själva kyrkan haft tämligen begränsad omfattning. Kyrkogården till den medeltida kyrkan i Lillkyrka, Östergötland, har till exempel en utbredning som endast sträcker sig söder, öster och väster om kyrkobyggnaden (ÖLMs kyrkogårdsbeskrivning). I Bjälbo är förhållandena annorlunda. Den nuvarande kyrkan, som uppfördes i mitten eller slutet av 1100-talet, är belägen i de södra delarna av kyrkogården. Om den på 1700-talet till äng omgjorda ödekyrkogården sammanhängt med denna kyrkobyggnad skulle utsträckningen åt norr ha varit extraordinärt stor.

För det andra har man, som tidigare redovisats, påträffat ett antal tidigmedeltida gravar vid olika arkeologiska undersökningar företagna ca 100 m norr om den nuvarande kyrkan i Bjälbo. Bland de påträffade gravarna finns den tidigare beskrivna stenkestegraven med ornerad lockhäll. De tidiga gravarnas placering långt ifrån den nuvarande kyrkan ter sig oförklarlig om det inte funnits en föregångare som varit belägen inom den norra delen av området.

För det tredje har det påträffats en äldre stenmur un-

der mark intill en av gravarna i det norra kyrkogårdsområdet (se Arne 1915). Ytterligare en omständighet som talar för att en äldre kyrka skulle kunna vara belägen i de norra delarna av området är de markeringar som finns på 1861 års laga skifteskarta över Bjälbo by (fig. 7). På denna karta har lantmätaren prickat in förekomsten av en ”ruin efter stenhussbyggnad” (jfr Eriksson 1989).

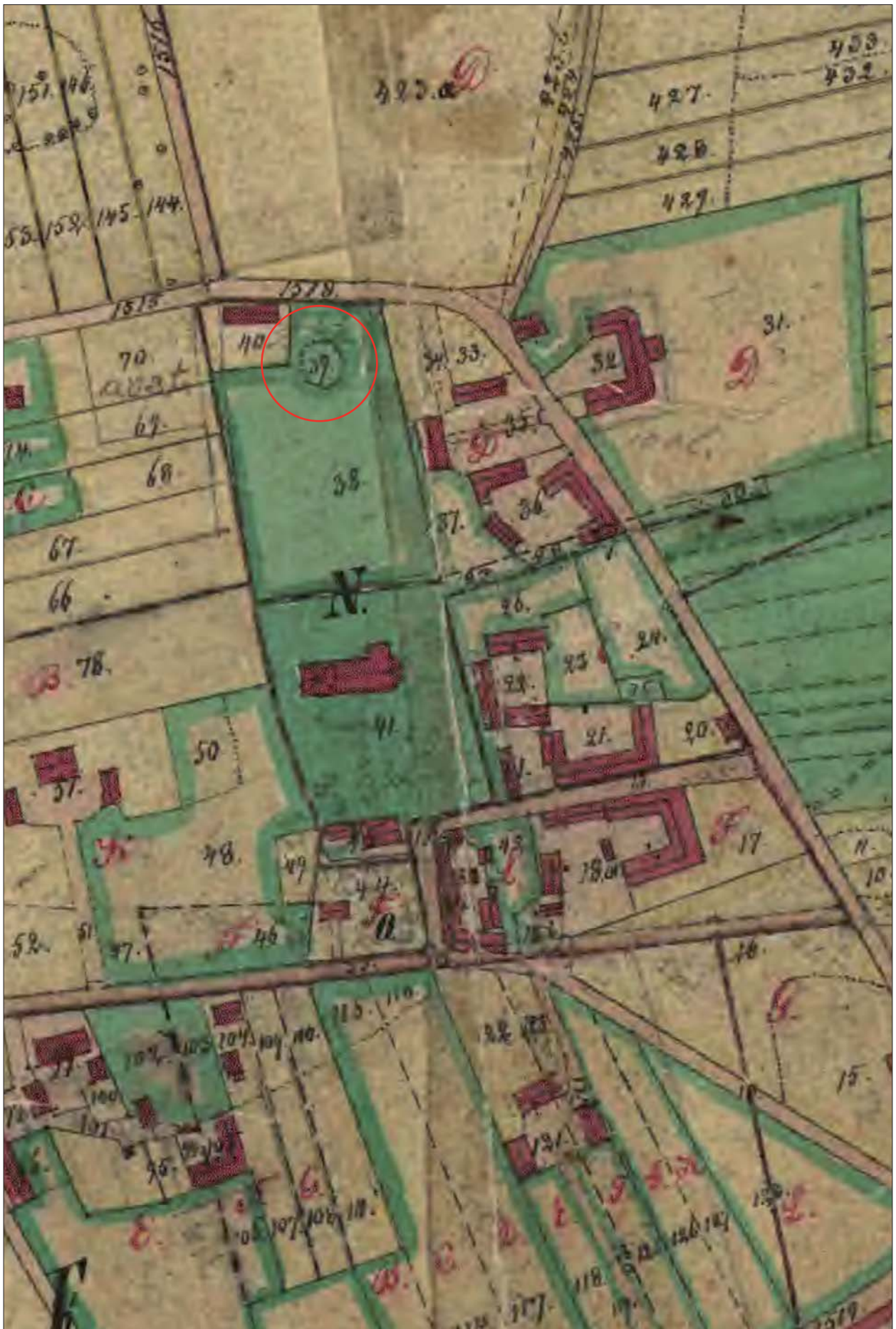
Sammantaget tycks indicierna vara starka för att det funnits en föregångare till dagens kyrka. Den undersökning som företogs 1982 syftade därför till att utröna om de bebyggelsesår och gravar som tidigare påträffats verkligen härrörde från en äldre kyrka. I det fall en kyrkobyggnad kunde lokaliseras syftade undersökningen till att fastställa hur kyrkans grundplan sett ut och i vilken teknik kyrkan varit uppförd.

De tidigaste kyrkorna med tillhörande gravar och gårdsmiljöer utgör ett betydelsefullt källmaterial för forskning om den tidigmedeltida aristokratins framväxt och konsolidering. För Östergötlands del indikerar de tidiga gravhällar som påträffats i ett trettiotal socknar i framför allt landskapets västra delar att det förekommit fler tidiga träkyrkor. Hitintills har endast ett ytterst litet antal tidiga träkyrkor kunnat påvisas arkeologiskt. Detta gäller såväl för Östergötland som för Sverige som helhet (Bonnier 2004:32; Ullén m fl 2004:124). Ny kunskap om de tidigaste träkyrkorna är därför av intresse ur såväl regionalt som nationellt perspektiv. Runstenarna, den tidigmedeltida kyrkogården och möjliga lämningar efter en tidig träkyrka i Bjälbo är genom sitt samband med en av Sveriges absolut mäktigaste medeltida släkter ytterst intressanta forskningsobjekt i detta sammanhang.

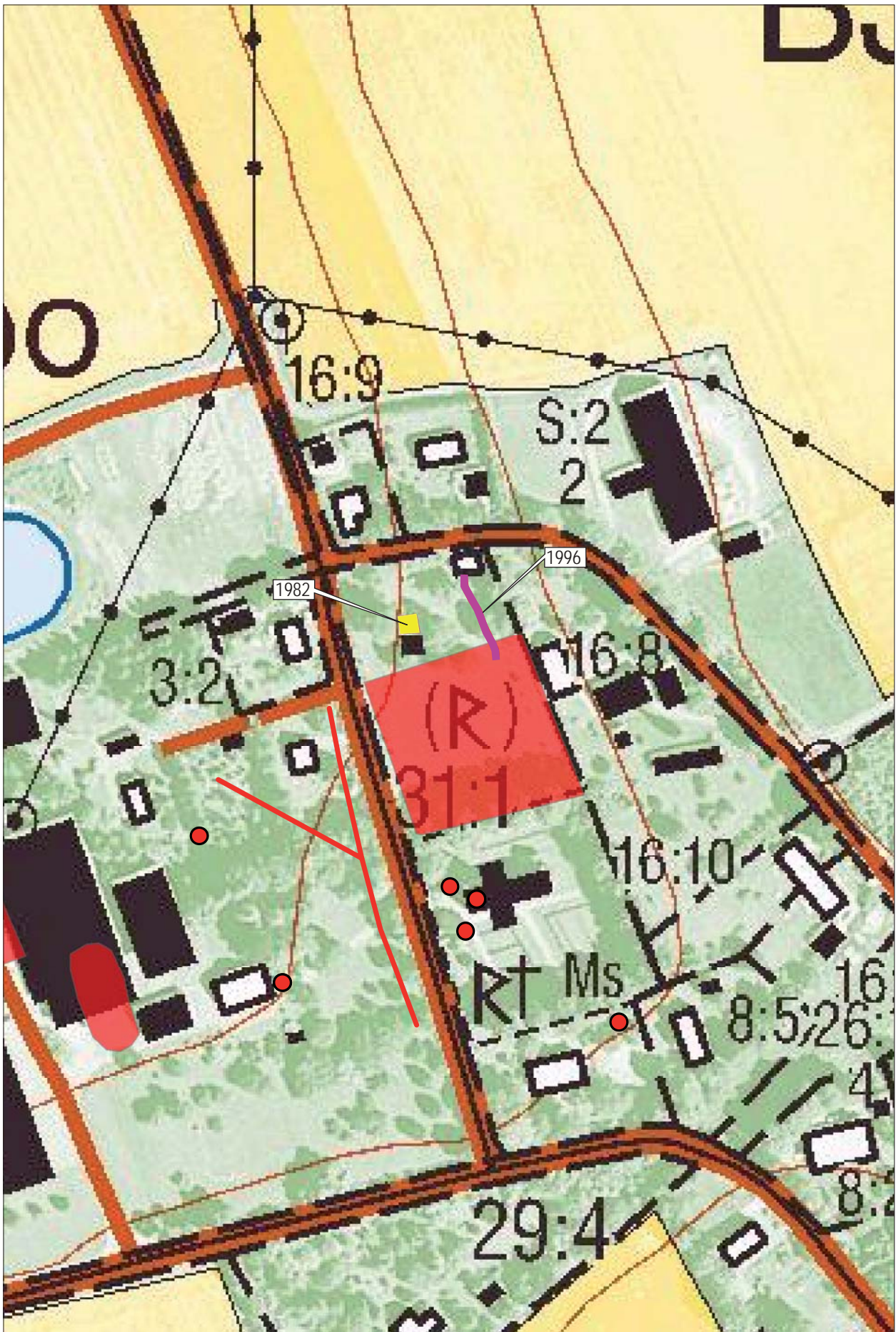
Metod och dokumentation

Undersökningsytan är belägen på Bjälbo Norrkyrkogård, ca 100 m norr om dagens kyrka (fig. 8 och 9). Området ligger precis norr om det gamla sockenstallet i Bjälbo. Vid forskningsundersökningen 1982 tog man upp tre schakt, vilka benämndes nr I-III (se översiktsplan bilaga 2). Schaktens sammanlagda yta uppgick till ca 65 m². Schakt I-III indelades vidare i 2x2 m stora rutor. Ruta 1 betecknade den sydligaste rutan i schaktet och ruta 4 den nordligaste. Hela undersökningsytan handgrävdes (muntlig uppgift Jan Eriksson) och massorna sållades (ÖC 1982-07-20).

Undersökningen påbörjades den 7 juli 1982 med att grästorven rullades av i schakt I. Initialt togs ett 2 m brett schakt upp som löpte i nord-sydlig riktning. Schaktets östra kant var parallell med sockenstallets östra gavel och schaktet började 1,0 m från långsidan på denna byggnad. Schakt I öppnades för att lokalisera var och på vilken nivå under markytan som lämningarna efter stavkyrkan eventuellt kunde finnas.

Figur 7. Laga skifteskarta över Bjälbo by upprättad 1861. Skiftet verkställt 1870. Lantmäteriet i Linköping, Akt 05-BJÄ-72. I markeringen ses platsen för stengrunden utmärkt som nummer 39.

Figur 8. Utsnitt ur Digitala fastighetskartan med undersökningsområdena markerade (1982 gult, 1996 lila). Lämningsarna efter stavkyrkan i förhållande till delar av Bjälbo by. Skala 1:2 000

Om lämningar efter en byggnad påträffades skulle de friläggas. Under de två veckor som utgrävningen varade utvidgades det första sökschaktet åt öst. Dessutom togs ytterligare två schakt upp väster om schakt I.

Utöver de schakt som öppnades i anslutning till stavkyrkan grävdes tre stycken ca 2x2 m stora provgropar inom Bjälbo by i syfte att lokalisera och datera annan tidig bebyggelse i närheten av den eventuella stavkyrkan. En av provgroparna var belägen på kyrkogården, mellan sockenstallet och bogårdsmuren. De två andra provgroparna låg inom Bjälbo Trädgårds ägor, ca 10 respektive ca 25 m väster om den väg som löper förbi kyrkan. Provgroparna hade ett nord-västligt läge i förhållande till Bjälbo kyrktorn (muntlig uppgift Mats Gilström).

Plan- och profilritningar upprättades över framkomna anläggningar. Utgrävningen dokumenterades även genom svartvita foton. Framkomna skelett tillvaratogs och dokumenterades på speciella blanketter. Skelett och övriga fynd förvaras i avvaktan på slutlig fyndfördelning på Östergötlands länsmuseum under accessionsnummer ÖLM 4353. Efter avslutad utgrävning täcktes de framgrävda lämningarna med ett lager fyllnadssand. Därefter lades de uppgrävda massorna tillbaka i schaktet (muntlig uppgift Jan Eriksson).

Resultat och tolkning

Vid utgrävningen på Norrkyrkogården påträffades rader med relativt ytligt belägna stenar (fig. 10 och 11). Stenraderna har utgjort fundament och grundmurar för de norra, västra och östra träsyllarna till en kyrkobyggnad (se översiktsplanen bilaga 2). Den södra grundmuren påträffades däremot inte. Förklaringen är att denna del redan grävts bort vid anläggningsarbe-

ten företagna i början på 1900-talet.

Innanför syllstensraderna till långhuset framkom ett kalkbrukslager. Lagret representerade golvet i kyrkobyggnaden. Koret, som saknade grundstenar, framträdde i plan endast genom det fläckvis förekommande golvlagret. Inga jordgrävda stolpar påträffades vid utgrävningen (Eriksson 1983; Eriksson 1989). Inte heller påträffades material som skulle indikera att byggnaden varit uppförd i sten. Det är istället troligt att kyrkan på Bjälbo Norrkyrkogård varit uppförd i trä (fig. 12) och att den i analogi med andra tidiga träkyrkor i Götalandskapen varit byggd i resvirkesteknik och att kyrkan varit en stavkyrka (jfr Bonnier 2004:33).

Stenfundamenten till stavkyrkans långhus visade att denna byggnadsdel har haft en längd av ca 6 m och en bredd som uppgått till åtminstone ca 5,5 m. Den exakta bredden kunde inte fastställas på grund av störningen på sydsidan. Koret uppgick till ca 3x3 m (Eriksson 1983; Eriksson 1989; jfr dock Bonnier 2004:33). På långhusets västsida finns spår efter en ingång.

Vid utgrävningen lokaliserades även den grav med ornerad lockhäll som man tidigare påträffat vid utgrävningar i området år 1954. Graven visade sig vara belägen i långhusets östligaste del, det vill säga mitt framför koret i stavkyrkan (se fig. 11). Denna placering stöder tidigare förda resonemang om att graven varit en patronatsgrav (Eriksson 1983; Eriksson 1989).

De påträffade grundstenarna till stavkyrkan var skörbrända. Över träkyrkobyggnadens stenfundament fanns ett lager som tolkades som ett brandlager. Det är troligt att kyrkobyggnaden förstördes genom en brand (ÖC 1982-07-22). En möjlighet är att stavkyr-

Figur 9. Foto av utgrävningsområdet. Foto Jan Eriksson, ÖLM.

kan stått fram till dess att stenkyrkan uppfördes, det vill säga fram till kanske mitten av 1100-talet. En annan möjlighet är att de båda byggnaderna existerade parallellt under en viss tid.

Stenfundamentet till stavkyrkan låg inte direkt på undergrunden. Under stenfundamentet framkom ett ca 1 m tjockt avgränsat svartjordslager. Detta lager har ansetts representera en förhistorisk gravhög (Eriksson 1983; Eriksson 1989). Precis under grav I, patronatsgraven, framkom en del stenar och visst humant benmaterial. Stenarna ansågs vid utgrävnings-tillfället härröra från en äldre stenkistegrav belägen under grav I.

Förutom grav I, patronatsgraven, påträffades ytterligare två gravar och ett nedgrävt djurskelett. Djurskelettet kom från en igelkott (se bilaga 1). Grav II utgjordes av en spädbarnsgrav belägen ca 0,5 m norr om grav I. Av profilritningen att döma täcktes graven av kyrkans kalkbruksgolv, vilket kan indikera att graven tillkommit innan stavkyrkan. Även grav III utgjordes av en spädbarnsgrav. Denna påträffades vid grundstenarna på långhusets norra sida. Graven låg ungefär på samma djup som stenarna. Vid utgrävningen av stavkyrkan tillvaratogs, förutom djur- och spädbarnsskeletten, ett mynt som har daterats till 1400-tal (ÖC 1982-11-30), en puns av järn, tre spikar och en hästkosöm.

Den provgrop som togs upp ett antal meter söder om stavkyrkan visade inte på någon förekomst av ytterligare byggnadslämningar. De två provgropar som öppnades inom Bjälbo Trädgård visade att stora massor med matjord påförts på denna del av trädgården. Detta skedde troligen då trädgården nyanlades i slutet av 1800-talet. Inte heller övriga förekommande lager

i de upptagna provgroparna var av den karaktären att de kunde ge någon vägledning om den äldsta bebyggelsens omfattning och ålder (muntlig uppgift Mats Gilstring).

Utblickar

I början på 2000-talet framkom spår efter en stavkyrka i Klåstad, Östergötland (Hedvall 2003). Klåstad tillhör det fåtal stavkyrkor i Sverige som totalundersökts och kyrkan lämpar sig därför som jämförelse-material till Bjälbo. Klåstad är även intressant genom sitt geografiska läge. Platsen ligger endast ca 1-1,5 mil från Bjälbo.

De arkeologiska spåren av långhuset i Klåstad skiljer sig från de i Bjälbo på flera punkter. I Klåstad utgjordes lämningarna av sex större stolphål som var sammanbundna genom väggrännor. Kyrkoportalen i Klåstad verkar ha suttit i västväggens norra del, eftersom det här saknades väggränna. Långhuset var 8 m långt och 5 m brett. Mellan kor och långhus fanns ytterligare en väggränna. Öppningen mellan de båda byggnadsdelarna indikeras av ett ca 1 m långt parti utan ränna. Själva koret saknade väggrännor. Två större stolphål begränsade koret i öst. Korets storlek uppgick till ungefär 4x4 m (Hedvall 2003).

Konstruktionen av stavkyrkan i Klåstad med jordgrävda stolpar och väggrännor som indikerar att träsyllar placerats direkt i marken, skiljer sig alltså från Bjälbokyrkan där träväggarna haft syllar som vilat på stenfundament. Intressant i detta sammanhang är att stavkyrkan i Klåstad dateras till första hälften av 1000-talet genom ¹⁴C-prov, ett mynt och kammar. Dessutom anses byggnadens konstruktion tala för en

Figur 10. Utgrävningsområdet beläget norr om uthusbyggnaden på Norrkyrkogården. Foto Jan Eriksson, ÖLM.

tidig datering (Hedvall 2003). Det finns också klara likheter mellan Klåstadskyrkans konstruktion och den konstruktion som återfinns hos stavkyrkor i bland annat Skåne.

I Skåne har flera tidiga stavkyrkor undersökts arkeologiskt. En av de kyrkor som framkom i Lund vid utgrävningarna i Kattesund var en träkyrka som har kunnat dateras till slutet av 900-talet. Denna kyrka, benämnd Salvator eller Trinitatis, var byggd i en teknik där jordgrävda stolpar förenats med syllar på vilka resvirke eller skiftesverksplankor vilat. Koret, som hade blivit sekundärt fogat till långhuset, var uppfört i en annan teknik. I detta fall vilade de syllburna väggarna på en stenpackning (Cinthio 1997:114ff; Cinthio 2002:29-35).

Vid andra utgrävningar i Lund har lämningar efter nästa generations stavkyrkor, de från mitten av 1000-talet, påträffats (Blom & Wahlö 1999:26). Av dessa har Sankta Maria Minor och Sankt Clemens haft väggar bestående av stora jordgrävda vertikala plankor, så kallade palissadväggar. Innanför väggarna har det funnits stående takbärande stolpar (Ullén 1985). Det finns dock en kyrka från mitten av 1000-talet, Sankt Stefan, som framstår som mer tekniskt avancerad. Sankt Stefan har, i motsats till kyrkorna med jordgrävda stolpar, haft väggplankor som vilat på en träsyll. Träsyllan har i sin tur varit lagd på grundstenar (Mårtensson 1981:19ff).

Problemet med jordgrävda plankor eller syllträ som vilar direkt på marken är att konstruktionen lätt blir angripen av röta och att den därmed inte är speciellt långlivad. För att plankorna ska klara sig från röta och andra angrepp krävs att de isoleras från marken. Detta kunde man uppnå genom att lägga stenar under träet eller genom att uppföra en stengrund. Konstruktionen med syllar på stensockel förekommer på de stavkyrkor som bevarats i Norge. De äldsta stavkyrkorna som uppförts i denna teknik härrör från mitten av 1100-talet (Ullén 1985; Jensenius 2003).

Stavkyrkan i Bjälbo. Slutord

Medan såväl ^{14}C -prov och fynd som den konstruktionsteknik som använts i Klåstad talar för att stavkyrkan tillkommit under 1000-talet, talar den teknik som använts till stavkyrkan i Bjälbo för en möjlig datering till 1100-talet, om inte Bjälbokyrkan likt Sankt Stefan i Lund varit ovanligt tekniskt avancerad för sin tid. Finns det fler omständigheter som kan stödja ett antagande om en datering till 1100-talet för Bjälbokyrkan?

För stavkyrkan i Bjälbo föreligger dessvärre inga ^{14}C -prover eller daterande fynd. I kyrkan fanns dock ett kalkbruksgolv. En möjlighet, som förespråkas av Jan Eriksson, är att kalkbruksgolvet är sekundärt. Det kan ha tillkommit först i samband med en renovering.

Figur 11. Schaktet mot Norr. Foto ÖLM.

Figur 12. Rekonstruktion av stavkyrkan i Bjälbo gjord av Mats Gilstring, ÖLM. På rekonstruktionen har ingången placerats på långhusets södra sida. En alternativ tolkning, som har visst stöd i det arkeologiska materialet, är att kyrkan har haft en västingång. Foto ÖLM.

Denna skulle ha ägt rum då stenkyrkan uppfördes (muntlig uppgift Jan Eriksson). Vid utgrävningen noterades emellertid inga tidigare golvnivåer i form av lerlager eller lager med förmultnat trä som skulle kunna tyda på förekomsten av ett tidigt brädgolv. Kalkbruksgolvet kan därför ha tillkommit i samband med stavkyrkans uppförande. Förekomsten av ett kalkbruksgolv i Bjälbo stavkyrka skulle, som Ann-Cathrine Bonnier påpekat, tyda på att man vid tiden för uppförandet redan var bekant med tekniken att mura kyrkor. I Östergötland började murade kyrkor uppföras först under 1100-talets första hälft (Bonnier 1996:69; Bonnier 2004:33). Finns det ytterligare omständigheter som skulle kunna tala för en relativt sen datering av stavkyrkan?

Det är nu dags att återvända till den ornerade lockhäll som framkom vid utgrävningen 1954 och som visade sig ha varit placerad mitt framför stavkyrkans kor. Lockhällen har som tidigare redovisats daterats till 1000-talet utifrån den stil som ornamentiken utförts i. Ett scenario är att lockhällen efter att ha brukats som gravhäll gjorts om för att användas i mer profana sammanhang. Lockhällen har därefter ånyo tagits i bruk som gravmonument, denna gång nedgrävd i stavkyrkan. Ett annat scenario, som skisserats av Jan Eriksson, är att stenen först tillhört den

grav som man stötte på under grav I vid utgrävningarna 1982 och att hällen i ett andra skede fått delar av runskriften avlägsnad och att den därefter placerats i grav I. Att stenen från 1000-talet på ett eller annat sätt varit i bruk i andra sammanhang innan den återanvändes i grav I, kan tyda på att det är aktuellt att ge kyrkan en relativt sen datering (även Bonnier 2004:33).

Stavkyrkan har ansetts vara Bjälboättens gårdskyrka. Graven med ornerad lockhäll framför koret har följaktligen antagits tillhöra en prominent person inom denna släkt, kanske ättens huvudman i början av 1100-talet (Eriksson 1983). Jan Eriksson har framkastat hypotesen att den som begravts i patronatsgraven skulle kunna vara Folke den tjocke, farfar till Magnus Minnesköld och enligt traditionen sonson till Folke Filbyter (Eriksson 1983; Eriksson 1989). Huruvida Bjälbo verkligen tillhörde Bjälboätten vid denna tid har dock inte gått att klarlägga entydigt.

En intressant fråga är varför innehavarna av Bjälbo, en plats som av runstenarna att döma varit av betydelse redan under vikingatid, uppförde en stavkyrka kanske så sent som under 1100-talet? Att den påträffade stavkyrkan uppfördes sent skulle vara logiskt om det funnits en föregångare på platsen. Det finns också omständigheter som talar för existensen av en tidigare stavkyrka. Att en lockhäll från 1000-

talet, eventuellt med tillhörande grav, påträffats i Bjälbo visar att det förekommit kristna begravningar på platsen redan under detta århundrade. Därmed bör det också ha funnits en kyrka.

Ytterligare en omständighet som talar för förekomsten av en träkyrka redan under 1000-talet i Bjälbo är den höga gravtätheten på den så kallade Norrkyrkogården, det vill säga ödekyrkogården. Marken i detta område har av allt att döma legat mer eller mindre orörd efter det att stavkyrkan övergavs till förmån för den stenkyrka som uppfördes ca 100 m längre söderut. I och med uppförandet av den nya stenkyrkan kom troligen också begravningsplatsens tyngdpunkt att förskjutas söderut (Ohlsén 2006:11f).

År 1996 utförde Östergötlands länsmuseum under Marie Ohlséns ledning en arkeologisk undersökning nordost om stavkyrkan. Intressant nog påträffades 11 tätt liggande skelettgravar i det sammanlagt 1x35 m långa schakt som togs upp. Utifrån antalet framkomna gravar i schaktet gjordes en beräkning av gravtätheten. Denna visade att tätheten var mycket hög, ca 0,16 stycken gravar/kvadratmeter. Antalet gravar inom den 70x70 m stora Norrkyrkogården skulle utifrån denna hypotetiska beräkning uppgå till hela 700-800 stycken, förutsatt att hela området nyttjats lika intensivt som de nordöstra delarna (Ohlsén 2006:11f.).

Förekomsten av 700-800 begravningar runt en gårdskyrka, som var i bruk under kanske några årtionden eller högst något mer än ett halvsekel, är mycket anmärkningsvärd. Även förekomsten ett betydligt lägre antal begravningar skulle vara svårt att förklara.

För att förstå den ytterst höga gravtätheten i Bjälbo räcker det inte att tänka sig att de som gravlagts kommit från ett område större än den medeltida socknen, såsom förts fram som förklaring till det stora antalet gravar på Lunds äldsta kyrkogård respektive på kyrkogården till stavkyrkan i Klåstad (Kriig 1987:32; Hedvall 2003:108ff.). Det måste även finnas andra orsaker till att Norrkyrkogården i Bjälbo har en så hög gravtäthet. En skulle kunna vara att stavkyrkan har haft en föregångare.

Att undersöka om det verkligen har funnits två generationer av stavkyrkor i Bjälbo är en angelägen arkeologisk forskningsuppgift. Den skulle inte bara föra diskussionerna om stavkyrkor, tidigkristna begravningar och maktcentret Bjälbo framåt, utan också öka kunskapen om det ur forskningssynpunkt högst intressanta skede som utgörs av övergången från vikingatid till medeltid.

Av stor betydelse för de övergripande diskussionerna om Bjälbo som maktcentrum, är även att genom DNA eller andra metoder undersöka huruvida det föreligger släktskap mellan de personer som gravlagts

Figur 13. Den runristade lockhällen, här digitalt ifylld, förvaras idag i tornet till Bjälbo kyrka.

Foto Lars Ekelund. Bearbetning Johan Levin.

i stavkyrkan och senare företrädare för Bjälboätten. Vid utgrävningen 1982 tillvaratogs flera barnskelett samt ben från åtminstone en söndergrävd grav i eller vid stavkyrkan. Dessa kvarlevor skulle eventuellt lämpa sig för en undersökning om släktskap. Ytterst relevant ur forskningssynpunkt är att undersöka skelettet från den patronatsgrav som påträffades 1954. Detta skelett har troligen inte flyttats utan vilar fortfarande i sin grav. Ett väl beskrivet jämförelsematerial till detta skelett föreligger redan genom de undersökningar av skelett och DNA från senare Bjälboättlingar som företagits i andra sammanhang (se vidare Kyhlberg & Ahlström 1997).

Referenser

- Arne T. J. 1915. Det forna Bjälbo. *En bok om Östergötland*. Red. B. Mörner. Stockholm.
- Berg J. 2003. *Gods och landskap. Jordägande, bebyggelse och samhälle i Östergötland 1000-1562*. Meddelande 120, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm.
- Blom K.A. & Wahlöö C. 1999. *Medeltidens Lund*. Lund.
- Bonnier A-C. 1996. Kyrkorna i Dals härad. Några av landets äldsta kyrkor. *Kyrka i bruk*. Red. G. Mörkfors & A. Olsson. Meddelande från Östergötlands länsmuseum. Linköping. s. 67-84.
- Bonnier A-C. 2004. Medeltidens kyrkor. *Östergötland, landskapets kyrkor. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria*. Red. I. Sjöström, M. Ullén RAÄ. Stockholm. s. 32-62.
- Cinthio M. 1997. Trinitatiskyrkan i Lund – med engelsk prägel. *Hikuin* 24. Red. G. Eriksdotter & J. Velle. Højbjerg. s. 113-134.
- Cinthio M. 2002. *De första stadsborna: medeltida gravar och människor i Lund*. Eslöv.
- Eriksson J. Antikvarie vid Länsstyrelsen Östergötland
- Eriksson J. 1983. Två arkeologiska kyrkundersökningar i Bjälbo. *Meta* 83:2. s. 32-34.
- Eriksson J. 1989. Det medeltida Bjälbo. *Historiska Nyheter* nr 46. Statens Historiska Museer.
- Harrison D. 2002. *Jarlarnas sekel - En berättelse om 1200-talets Sverige*. Stockholm
- Hasselmo M. 1989. Skänninges uppkomst och utveckling. 1989. *Historiska Nyheter* nr 46. Statens Historiska Museer. s. 10-11.
- Hedvall R. 2003. Kyrkorna i Klåstad. En presentation av ett pågående projekt. *Hikuin* 30. Højbjerg. s. 103-114.
- Jensenius J. H. 2003. De tidlige trekirkernes planlægning og design. Et bidrag til en teoridannelse. *Hikuin* 30. Højbjerg. s. 95-102.
- Kriig S. 1987. *Lunds äldsta kyrkogård*. Uppsats i medeltidsarkeologi, Ak 200 vid Lunds universitet. Lund (stencil).
- Kyhlberg O & Ahlström T. 1997. "Gånget ur min hand". *Riddarholmskyrkans stiftargravar*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Stockholm.
- Lindberg M. 1995. "Byggt till hans tempel i Norden" – Om de tidiga kyrkorna på Östgötaslätten. C/D-uppsats, Arkeologiska institutionen Uppsala universitet. (stencil).
- Ljung C. 2007. Arkeolog Sigtuna Museum. Muntligen.
- Mårtensson A. W. 1981. *S:t Stefan i Lund. Ett monument ur tiden*. Gamla Lund, förening för bevarande av stadens minnen. Årsskrift 62. Lund.
- Neill T. & Lundberg S. 1994. Förnyad diskussion om "Eskilstunakistorna". *Fornvännen* 89. s. 145-158.
- Ohlsén M. 2006. *Tidigmedeltida gravar på Bjälbo Norrkyrkogård. Arkeologisk förundersökning*. Östergötlands länsmuseum, rapport 2006:6.
- Schück H. 1952. Folkungaättens ursprung. *Arkeologiska forskningar och fynd. Studier utgivna med anledning av H. M Konung Gustav VI Adolfs sjuttioårsdag 11.11 1952*. Stockholm. s. 260-268.
- Tagesson G. 1992a. *Arkeologisk utredning. Bjälbo Fogdegård 26:1, Bjälbo socken, Mjölby kommun, Östergötland*. Rapport. Östergötlands länsmuseum.

Tagesson G. 1992b. *Arkeologisk undersökning 1988-1992. Bjälbo Trädgård. Fornlämning nr 26, Bjälbo socken, Mjölby kommun, Östergötland*. Rapport. Östergötlands länsmuseum.

Ullén M. 1985. Träkyrkor. *Medeltidens ABC*. Red. N. Folin & G. Tegnér. SHM. Stockholm.

Ullén M, m fl. 2004. Östergötlands kyrkor - kulturarv och bebyggelsehistoria. *Östergötland landskapets kyrkor. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria*. Red I Sjöström, M Ullén RAÄ. Stockholm

Wahlberg M. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala.

ÖLMs kyrkogårdsbeskrivning. Internt dokument Östergötlands länsmuseum.

ÖLMs topografiska arkiv. Dokument om Bjälbo kyrkby. Östergötlands länsmuseum.

Förkortningar

DS. Svenskt Diplomatarium.

RAÄ. Riksantikvarieämbetet.

ÖC. Östgöta Correspondenten.

ÖLM. Östergötlands länsmuseum.

Internet

Wikipedia. Magnus Minnesköld

[http://sv.wikipedia.org/wiki/magnus_minnesk%C3%B6ld] 2006-09-04

Tekniska uppgifter

Lokal	Bjälbo Norrkyrkogård
Socken	Bjälbo
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
Ekonomiska kartans blad	085 40 (8F 4a Bjälbo)
Koordinater	X6472450 Y1453400
Koordinatsystem	Rikets
Typ av undersökning	Forskningsundersökning
Länsstyrelsens diarienummer	11.391-1399-82
ÖLM diarienummer	1778/82
Kostnadsansvarig	Claes och Greta Lagerfelts stiftelse
Fältarbete	Två veckor, juli 1982
Projektledare	Jan Eriksson
Personal	Mats Gilstring, Stefan Bermlid
Foto	Topografiska arkivet, ÖLM
Fynd	ÖLM C4353
Analyser	-
Grafik	Johan Levin
Renritning	Jan Eriksson
Grafisk form	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273	Rapport 2006:91 © Östergötlands länsmuseum

Appendix 1. Schaktbeskrivningar

Bjälbo träkyrka. Beskrivningarna av schakt och provpropar är baserade på Jan Erikssons ritningar och anteckningar.

Schakt I, nivå 1

Schaktet grävdes rutvis. Under grästorven framkom ett ca 0,1 m tjockt lager. Lagret, som troligen hade sitt ursprung i rivningen av sockenstugans uthus, utgjordes av påförd grusblandad sandjord med tegelflis samt recent material.

Efter att lagret med grusblandad sandjord avlägsnats framträdde i ruta 1 mörk sandjord i rutans södra del, medan det framkom ett kalkbruksskikt i rutans allra nordligaste del. I ruta 2 var den grusblandade sandjorden ca 0,1-0,3 m djup. När detta lager avlägsnats framträdde fläckar av ett kalkbrukslager.

I ruta 3 borttogs ett 0,2-0,3 m tjockt lager grusblandad sandjord. Mitt i rutan påträffades en löst lagd stengrund. Grunden, som utgjordes av 0,1-0,4 m stora stenar, representerade troligen lämningarna efter en sentida bod. I lagret runt stenarna förekom tegelflis, glasskärvor, plåtbitar med mera. Stengrunden fortsatte in i ruta 4. Grunden blev synlig i denna ruta efter det att det 0,3 m tjocka grusblandad sandjordslagret avlägsnats. Det kalkbrukslager som påträffades i rutorna 2 och 3 framträdde inte i ruta 4. Istället förekom lerig sandjord.

Schakt I, nivå 2

I ruta 1 togs ytterligare ca 0,2 m bort. Det framkomna kalkbruksskiktet blev tjockare åt norr. I ruta 2 framkom en stenkestegrav vilken visade sig vara identisk med den grav som grävdes fram 1954. Graven benämndes grav I. Strax norr om grav I framkom skelletdelar tillhörande ett spädbarn (grav II).

Ruta 3 och 4 rensades om varvid ytterligare ca 0,05 m tjockt recent material avlägsnades. Vid rensningen framkom grundstenar. Den framkomna stengrunden löpte i öst-västlig riktning i ca 2 m, varefter den vek av åt söder. Ovanpå en av grundstenarna i ruta 4 påträffades ytterligare en spädbarnsgrav (grav III). Graven låg ytligt. I ruta 4 borttogs även ett ca 0,05 m tjockt kalkbruksskikt innehållande enstaka kolbitar samt bitar av rödbränd lera (ej tegel).

Schakt I, utvidgningen

Efter det att ruta 1-4 grävts ned till nivå 2 utvidgades schakt I med 4x4 m i östlig riktning. Utvidgningen företogs för att man skulle kunna fastställa bredden för den nord-sydliga muren samt för att man ville undersöka om muren verkligen tillhörde en kyrko-

byggnad. Om så var fallet borde kyrkans kor uppträda i utvidgningen.

Fyllningen i det utvidgade schaktet bestod av grus och material från rivningen av sockenstallet med uthus 1957-1958. Lagret var 0,2-0,4 m tjockt och bestod av grus, taktegel, stenar med mera. Rivningsmaterialet låg direkt på den dåvarande markytan. Diagonalt över den utvidgade delen av schakt I framkom det kabelschakt som grävdes 1954.

Den nord-sydliga murens bredd kunde fastställas till max 0,75 m. Öster om muren förekom inget kalkbruk. Omedelbart utanför muren sluttar marken tydligt åt öst.

Öster om ruta 1-2 utvidgades schaktet endast ca 1 m. I ruta 1 och i den angränsande delen av utvidgningen framkom en nord-sydlig stenrad. Stenraden var störd längst i söder och murens södra avslutning saknades. Samtliga grundstenar var skörbrända.

I utvidgningen öster om ruta 1 och 2 framkom fläckar av kalkbruk. Dessa tolkades som lämningarna efter korets golv. Golvlagret skilde sig tydligt från angränsande lager i söder och norr, vilka utgjordes av fin sandjord.

Grav I i schakt I

Graven påträffades vid grävningen för en elkabel 1954 (se tidigare avsnitt). Då dokumenterades graven innan den lades igen. Vid utgrävningen 1982 frilades graven på nytt. I de diskussioner som tidigare förts om lockhällen har framkommit att denna bör vara sekundärt använd i grav I eftersom lockhällen varit för kort för denna grav och eftersom en kompletterande häll lagts vid fotändan. Den avfasning som gjorts av kanterna på lockhällen skulle enligt Jan Eriksson företa sig i syfte att avlägsna en text som inte längre var relevant. Eriksson har dessutom hävdat att det finns stora likheter mellan den huggningsteknik som brukats för att fasa av kanterna och den huggningsteknik som brukats till de kalkstenar som omgav graven. Eriksson har också noterat att lockhällens sidor är mycket vittrade, vilket skulle kunna ha sin grund i att den varit i bruk långt före det att den återanvändes som lockhäll.

Ett mindre provschakt togs upp söder om grav I. Schaktet grävdes ner till undergrunden, vilken framkom ca 1 m under markytan. I schaktet påträffades en del sten. Dessa tolkades vid utgrävningen som hörande till en äldre stenkista och lockhällen ansågs kunna ha hört till denna underliggande grav. Den äldre graven ansågs också vara störd av dels den senare begravningen och dels den utgrävning som genomfördes 1954.

Schakt II

För att följa nordmuren mot väster togs en 3x2 m stor ruta upp 1 m väst om ruta 3 och 4 i schakt I. På 0,2 m djup framkom samma kalkbrukslager som konstaterats i schakt I. Även stengrunden påträffades i rutan. Stengrunden var täckt av raseringslager mot norr, och mot söder av renare grusig sandjord. Efter det att schakt II utvidgats åt väster framkom dels en betongplatta efter ett sentida uthus och dels stavkyrkans västra grundmur. Uthusbyggnaden hade i sin västra del haft ett gjutet golv. Byggnadens grund, som förstört stavkyrkggrunden i schakt II, påträffades även i västkanten på schakt I. Från västkanten löpte grunden vidare norr ut.

Den bevarade delen av stavkyrkans västmur, som var synlig i schakt II, anslöt i norr till uthusgrunden. Västmuren började där med en större sten, vilken kan ha utgjort en hörnsten. Västmurens södra del återfanns inte. Denna hade schaktats bort när man byggde sockenstallet. Mitt på västmuren förekom en yta som saknade grundstenar. Den stenlösa ytan kan tyda på att byggnaden haft en västingång.

De påträffade grundstenarna i schakt II var skörbrända vilket indikerar att byggnaden eldhärjats så kraftigt att den brunnit ner till grunden.

Schakt III

Ca 3 m väster om de först upptagna rutorna i schakt II togs ytterligare en ruta upp. Denna hade måtten 1x2 m. Schaktet grävdes ner till en nivå motsvarande den nivå på vilken lämningarna efter stavkyrkan uppträdde i schakt I och II. I schakt III påträffades dock inga arkeologiska lämningar på denna nivå.

Provgrop 1-2

Provgrop 1 var belägen nordväst om tornet på Bjälbo kyrka, ca 25 m in på Bjälbo Trädgårds tomt. Provgrop 1 mätte 1,2x2,0 m. Direkt under grässvålen framkom ett ljust humuslager med viss sandinblandning. Lagret var ca 0,2 m tjockt. I detta lager fanns ca 0,05 m tjocka och ca 0,4 m långa linser av blå lera. Under det ljusa humuslagret följde ett 0,05 m tjockt lager bestående av "gårdsgrus". Därefter följde ett 0,20-0,25 m tjockt mörkt lager. Under det mörka lagret kom bottensand. I sanden fanns en större sten med en diameter av 0,6 m. Från provgrop 1 föreligger inga fynd.

Provgrop 2 var belägen nordväst om tornet på Bjälbo kyrka, ca 10 m in på Bjälbo Trädgårds tomt. Provgropen, som mätte ca 0,8x0,8 m, grävdes ned till undergrunden/bottensanden. Direkt under grässvålen framkom ett ca 0,25 m tjockt humuslager. Under detta kom ett ca 0,6 m tjockt lager bestående av

sandblandad humus. Undergrunden låg på ett djup av 0,85 m. Från provgrop 2 föreligger inga fynd.

Appendix 2. Tidigare undersökningar

Bjälbo kyrkby och dess omgivning har varit föremål för ett stort antal mer eller mindre omfattande arkeologiska undersökningar. Den ansvariga institutionen vid undersökningarna har mestadels varit Östergötlands länsmuseum. Den sammanfattning som presenteras nedan av de observationer och arkeologiska undersökningar som genomförts i området har hämtats från den senast publicerade arkeologiska rapporten (Ohlsén 2006).

1850-tal Bjälbo Trädgårds ägor. Fynd av kalkstensomfattning (ÖLM arkiv).

1914 Bjälbo Norrkyrkogård. I samband med grundläggning av ett sockenstall påträffades två medeltida gravar med kalkstenschällar. Intill gravarna fanns även en stengrund. I området har vid senare tillfällen framkommit ristade gravhällar (ÖLM arkiv).

1919 Bjälbo Trädgårds ägor. Mindre arkeologisk undersökning. Fynd av arkitekturfragment av kalksten och medeltida tegel (ÖLM arkiv).

1929 Bjälbo Trädgård. Provschakt grävdes inför uppförande av maskinhall. Vid denna schaktning påträffades rester efter Blockhusgården, en mur som bedömts som medeltida och "ett kullersten lagt golv" som vilade på ett kulturlager (ÖLM/Cnattingius).

1930-tal Bjälbo Trädgård. Arkeologisk forskningsundersökning i syfte att finna resterna efter "Folkungaättens sätesgård". Man fann en stenlagd gårdsplan, brunn, eldstäder och enklare husgrunder samt huggna arkitekturdetaljer hörande till kyrkan (Eriksson 1989).

1954 Bjälbo Norrkyrkogård. Vid schaktning för ledning framkom en skelettgrav tillsammans med en ornerad stenhäll (ÖLM arkiv).

1981 Bjälbokyrkans västtorn. Östergötlands länsmuseum genomförde en murverksdokumentation och en arkeologisk undersökning av golvlagren i samband med en renovering av kyrkan. En rökugn påträffades i kammaren på andra våningen. Matavfall och andra fynd pekar på att tornet använts som bostad. Under ett tidigt skede har tornet brunnit och bostadsvåningen förstördes. Den återuppbyggdes aldrig igen (ÖLM/Eriksson).

- 1982 Bjälbo Norrkyrkogård. Östergötlands länsmuseum genomfördes med bidrag från Clas och Greta Lagerfelts stiftelse en forskningsundersökning av platsen för en stenkestegrav norr om Bjälbo kyrka. Vid forskningsundersökningen påträffades syllstenar till en träkyrka, två spädbarnsgravar, lösa skelettdelar, mynt m m (ÖC 1982).
- 1983 Bjälbo Trädgård 3:3. Kontroll av ledningsschakt norr om mangårdsbyggnaden. Enstenssamling påträffades som dock inte undersöktes vidare (ÖLM/Gilstring).
- 1984 Bjälbo Trädgård 3:4. Kontroll av ledningsschakt väster om ladugården och norr om potatislageret. I schaktet framkom mörkfärgningar, skärvtenspackning och obrända ben. Troligen rör det sig om förhistoriska boplatzrester (ÖLM/Hinze Larsson).
- 1985 Bjälbo Trädgård 3:3. Kontroll av dräneringsschakt runt huvudbyggnaden. Mycket mörk 0,6-0,8 m tjock sandjord påträffades. (ÖLM/Eriksson).
- 1987 Bjälbo Trädgård 3:3. Efterkontroll av avschaktning för gårdsplan väster om flygelbyggnaden. Stensättningar har troligen schaktats bort vid detta tillfälle (ÖLM/Gilstring).
- 1988 Bjälbo Trädgård 3:3. Inför byggnation av potatislager genomfördes en arkeologisk undersökning. Då dokumenterades ett förhistoriskt gravfält och boplatzrester (ÖLM/Tagesson).
- 1988 Bjälbo Trädgård 3:4. En förmodad stensättning framkom i ett ledningsschakt (ÖLM/Tagesson).
- 1990 Bjälbo Trädgård 3:3. Antikvarisk kontroll av elledningsschakt inom fastigheten. Skärvtens och sot framkom i schaktet (ÖLM/Tagesson).
- 1991 Bjälbo Trädgård 3:4 II. Antikvarisk kontroll inför anläggandet av en större vattendamm. Inget av arkeologiskt intresse framkom (UV-Linköping/Elfstrand).
- 1992 Bjälbo Fogdegård 26:1. Arkeologisk utredning inför dammbygge. Lämningar av en förhistorisk boplatz och kulturlager framkom vid schaktningen (ÖLM/Tagesson).
- 1992 Bjälbo Trädgård 3:3. Arkeologisk undersökning av boplatzlämningar och gravfält, sannolikt en fortsättning på 1988 års undersökta gravfält (ÖLM/Tagesson).
- 1992 Bjälbo Trädgård 3:3 och 3:2. Schaktkontroll i samband med nedläggning av VA utmed landsvägen mot Vadstena. Kulturlager och anläggningar framkom i schaktet (ÖLM/Feldt).
- 1993 Bjälbo Fogdegård. Arkeologisk förundersökning. Lämningar av en förhistorisk boplatz och kulturlager såsom gropar, härdar, stolphål m m dokumenterades (ÖLM/).
- 1993 Bjälbo Trädgård 3:3. Arkeologisk förundersökning i samband med schaktning för elkabel. Vid undersökningen berördes endast recenta lager och fynd (ÖLM/Hörfors).
- 1994 Bjälbo Trädgård 3:3. Kompletterande undersökning inför nyuppförande av potatislager efter brand år 1993. Vid undersökningen påträffades lämningar såsom stenlagd gårdsplan och bebyggelse från 1600-tal. Trägolvet från senmedeltid, förhistoriska brandgravar m m (ÖLM/Hörfors).
- 1996 Bjälbo Norrkyrkogård. Förundersökning i samband med schaktning för vattenledning till lägergården Kullen. Vid denna framkom tidigmedeltida skelettgravar och en stensatt brunn. Två av gravarna var stenkestegravar (Ohlsén 2006).
- 1997 Bjälbo 3:5. Inför anläggandet av ett vindkraftverk utfördes en arkeologisk förundersökning. Inget av arkeologiskt intresse framkom i schakten (ÖLM/Björkhager).
- 2003 Bjälbo 8:5, Bjälbo skola. Arkeologisk förundersökning i samband med schaktning för VA- och dräneringsledningar. Vid undersökningen påträffades tre förhistoriska lämningar och kulturlager från medeltid och framåt (UV Öst/Rudh 2004).

Bilaga 1. Osteologisk analys

OSTEOLOGISK ANALYS SAMMANFATTNING

Av Petter Nyberg

F2

Totalt innehöll fyndposten tio obrända skelettfragment med en totalvikt av 48 gram. Tre av fragmenten kunde identifieras härröra från minst två nötkreatur. Den ena hade en dödsålder yngre än 1 ½ år och den andre en dödsålder som var äldre 1 ½ år. Sju revbensfragment bedömdes komma från större gräsätare. Sannolikt rör sig detta också om nötkreatursben.

F3

Totalt innehöll fyndposten 60 obrända skelettfragment med en totalvikt av 179,2 gram.

Totalt kunde tre mänskliga individer identifieras. Från den första individen påträffades relativt mycket ben. Dessa härrörde från ett foster eller ett för tidigt fött barn. Dessutom påträffades en ögonbrynsbåge från ytterligare ett foster eller ett barn som var yngre än ett år. Den tredje individen representerades av ett mellanfotsben från en vuxen person.

Bland djurbenen påträffades ben från minst tre nötkreatur, ett svin och ett tamhöns.

F4

Totalt innehöll fyndposten 279 obrända skelettfragment med en totalvikt av 93,3 gram. Samtliga identifierade ben härrörde från ett barn som inte var äldre än ½ år.

F7

Totalt innehöll fyndposten åtta skelettfragment med en totalvikt av 18,1 gram. Tre av fragmenten härrörde från ett barn som inte var äldre än ½ år. Resten utgjordes av djurben. Bland djurbenen identifierades ett nötkreatur som med en dödsålder äldre än 1 ½ år.

F8

Totalt innehöll fyndposten 50 skelettfragment med en totalvikt av 517 gram. Materialet innehöll både människo- och djurben.

Bland människobenen kunde tre individer identifieras. Den första var en 17-25 år gammal person. Individ 2 var en 35-64 år gammal man. Troligtvis var han äldre än 40 år och saknade ett stort antal tänder i underkäken. Ingen del av överkäken påträffades som kunde knytas till mannen. Dessutom fanns ett fragment från ett barns underkäke. Barnet var inte äldre än ½ år.

Bland djurbenen kunde ett svin identifieras. Svinet var tämligen storvuxet och hade en dödsålder yngre än yngre än 2 år och troligen äldre än 1 ½ år.

F11

Totalt innehöll fyndposten 36 skelettfragment med en totalvikt av 7,9 gram. Samtliga ben kom från en igelkott.

LEGEND TILL MÄNNISKOENLISTA

BENELEMENT	Till vilket benslag hör fragmentet
SIDA	Från vilken sida kommer skelettelement från. Dx står för höger, sin för vänster.
MNE	Minimum Number of Elements eller mab som det kallas på svenska är minsta antalet skelettelement.
NISP	Number of Identified Specimens är antalet identifierade skelettfragment.
KOMP	Antalet kompletta och hela ben som påträffats.
ADULT	Äldre än 18 år.
JUVENIL	Yngre än 18 år.
FETUS	Foster.
INFANT	0 - 1 år.
INFANS I	0 - 7 år.
INFANS II	5 - 14 år.
JUVENILIS	10 - 24 år
ADULTUS	18 - 44 år.
MATURUS	35 - 64 år.
SENILIS	Äldre än 50 år.
♂	Man.
♀	Kvinna.
♀/♂	Könsbedömning var inte möjlig.
PAT	Patologi, fragment med spår efter sjukdom eller trauma.
MNI	Minimum Number of Individuals eller mind som det kallas på svenska är minsta antalet individer. De feta siffrorna i kolumnen indikerar de ben som använts vid uträkningen av MNI.
N/A	Not applicable eller inte tillämpligt. Denna term används i kolumnen för MNE när fragmenten kan härröra från skelettelement som redan räknats. Ett exempel på detta är att fragment bedömda som långa rörben (ossa longa) kan härröra från en redan konstaterad överarm. I kolumnen för SIDA används termen för opariga ben.
GL	Största längd
la	Kranieväggens uppmätta tjocklek hos kalotten.

LEGEND TILL DJURBENLISTA

ELEMENT	Till vilket benslag hör fragmentet
SIN C	Antal kompletta skelettelement från vänster sida.
SIN F	Antal fragment av skelettelement från vänster sida.
DX C	Antal kompletta skelettelement från höger sida.
DX F	Antal fragment av skelettelement från höger sida.
UP C	Antal kompletta oparigt skelettelement.
UP F	Antal fragment av opariga skelettelement
S/D C	Antal kompletta pariga skelettelement på vilka en sidobedömning inte varit möjlig att utföra.
S/D F	Antal fragment av pariga skelettelement på vilka en sidobedömning inte varit möjlig att utföra.
AD	Antal fragment som härrör från skelettelementet som bedömts till åldersintervallet adult.
JUV	Antal fragment som härrör från skelettelement som bedömts som till åldersintervallet juvenil
ÅLD?	Antal fragment som härrör från skelettelement som inte varit möjliga åldersbedömma.
♂	Antal fragment som varit möjliga att könsbedömmas till hane.
♀	Antal fragment som varit möjliga att könsbedömmas till hona.
♀/♂	Antal fragment på vilka en könsbedömning inte varit möjlig.
MOD	Modifierade fragment, t ex avsågade, med huggmärken, snittspår etc.
PAT	Patologi, fragment med spår efter sjukdom eller trauma.
NISP	Number of Identified Specimens är antalet identifierade skelettfragment.
MNE	Minimum Number of Elements eller mab som det kallas på svenska är minsta antalet skelett element.
MNI	Minimum Number of Individuals eller mind som det kallas på svenska är minsta antalet individer. De feta siffrorna i kolumnen indikerar de ben som använts vid uträknandet av MNI.
N/A	Not applicable eller inte tillämpligt. Denna term används i kolumnen för MNE när fragmenten kan härröra från skelettelement som redan räknats. Ett exempel på detta är att fragment bedömda som långa rörben (ossa longa) kan härröra från en redan konstaterad överarm.

Mätdefinitioner har tagits från: Driesch, von den, A. 1976. *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Peabody museums bullentins 1.

F2, djurben																				
ART	ELEMENT	SIN C	SIN F	DX C	DX F	UPC	UP F	AD	JUV	ÅLD?	♂	♀	♂/♀	MOD	PAT	NISP	MNE	MNI	VIKT	KOMMENTARER
Bos taurus	Humerus		1						1				1	1		1	1	1	3,7	Del av distal epifys indikerar ålder < 1½ år. Huggspår.
Bos taurus	Phalanx 2				1								1			1	1	1	5,2	Proximal ledyta är fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år. GL 32,06 mm, SD 20,20 mm.
Bos taurus	Phalanx 3								1				1			1	1	1	2,3	Metafysyta proximalt indikerar en ålder < 2 år.
Stor gräsätare	Costae						7			7			7	1		7	1	1	36,8	
TOTALT														1		10	4	2	48,0	
Bos taurus	Totalt													1		1	3	2	11,2	

F3, djurben																				
ART	ELEMENT	SIN C	SIN F	DX C	DX F	UP C	UP F	AD	JUV	ÅLD?	♂	♀	♂/♀	MOD	PAT	NISP	MNE	MNI	VIKT	KOMMENTARER
Bos taurus	Ve thoracicae						1		1				1	1		1	1	1	21,8	Huggspår. Metafysyta på corpus indikerar en ålder <9 år.
Bos taurus	Ve thoracicae						1		1				1	1		1	1	1	13,6	Den proximala epifysplattan har endast fusionerat delvis vilket indikerar en ålder mellan 7-9 år.
Bos taurus	Costae						2			2			2			2	1	1	14,0	
Bos taurus	Phalanx 2					1		1					1	1		1	1	1	6,3	Den proximala ledytan är fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år. GL 30,42 mm, Bp 24,21 mm.
Bos taurus	Phalanx 2					1		1					1	1		1	1	1	8,8	Den proximala ledytan är fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år. GL 32,42 mm, Bp 25,82 mm, Bd 21,36 mm, SD 20,08 mm.
Bos taurus	Phalanx 2					1		1					1	1		1	1	1	5,5	Den proximala ledytan är fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år. GL 27,57 mm, Bp 20,89 mm, Bd 19,08 mm, SD 17,29 mm.
Bos taurus	Phalanx 2						1			1			1	1		1	1	1	4,2	Distal ledyta och del av corpus.
Sus domestica	Ci	1								1			1	1		1	1	1	1,5	
Sus domestica	Mt III		1							1			1	1		1	1	1	6,9	Proximal ledyta och del av corpus.
Stor gräsätare	Ve cervicalis						1						1	1		1	1	1	24,5	Corpus fullständigt fusionerad.
Stor gräsätare	Vertebrae						1			1			1	1		1	N/A	1	6,7	Huggspår.
Stor gräsätare	Vertebrae						1		1				1	1		1	1	1	1,7	En lös distal epifysplatta.
Stor gräsätare	Costae						4			4			4			4	N/A	1	15,4	
Stor gräsätare	Ossa longa						1			1			1	1		1	1	1	7,7	
Mammalia	Ossa longa/brevia						4			4			4			4	N/A	1	5,9	
Mammalia	Undet						1			1			1	1		1	N/A	1	6,0	
Gallus gallus	Tibiotarsus		1					1					1	1		1	1	1	5,6	Nästan hela benet, endast den distala leden saknas, då denna del är avhuggen. Proximal ledyta fullständigt fusionerad.
Undet	Undet						10			10			10			10	N/A	1	3,6	Ej fisk eller fågel.
TOTALT														4		34	13	5	159,7	
Bos taurus	Totalt													2		8	8	3	74,2	
Sus domestica	Totalt													0		2	2	1	8,4	
Gallus Gallus	Totalt													1		1	1	1	5,6	

F3, Grav 2													
BENELEMENT	BENELEMENT	SIDA	MNE	NISP	KOMP	ÅLDER	♂	♀	♀/♂	PAT	MNI	VIKT	KOMMENTARER
Kotbåge	Arcus vertebrae	Sin	1	1	1	Fetus-infant			X		1	0,1	
Kotbåge	Arcus vertebrae	Dx	1	1	1	Fetus-infant			X		1	0,1	
Revben	Costae	Dx	7	7	2	Fetus-infant			X		1	0,9	
Revben	Costae	?	2	4	0	Fetus-infant			X		1	0,3	
Skulderblad	Scapula	Dx	1	1	1	Fetus-infant			X		1	0,6	
Nyckelben	Clavicula	Sin	1	1	1	Fetus			X		1	0,1	GL: 37,11 mm
Överarm	Humerus	Dx	1	1	1	Fetus			X		1	1,0	GL: 53,37 mm
Skenben	Tibia	Sin	1	1	1	Fetus			X		1	1,0	GL: 54,80 mm
Strålben	Radius	Sin	1	1	1	Fetus			X		1	0,3	GL: 45,00 mm
Armbågsben	Ulna	Dx	1	1	1	Fetus			X		1	0,4	GL: 51,06 mm
Mellanfotsben I	Mt I	Dx	1	1	0	Adult			X		1	4,6	
Mellanhandsben-/fotsben	Metapodia	?	1	1	1	Fetus-infant			X		1	0,1	
Pannben	Os frontale	Sin	2	2	0	Fetus-infant			X		2	1,1	2 st Margo supraorbitalis
Pannben	Os frontale	Dx	1	1	0	Fetus-infant			X		1	1,1	Margo supraorbitalis
Tinningsben	Os temporale	Sin	1	1	0	Fetus-infant			X		1	1,8	
Tinningsben	Os temporale	Dx	1	1	0	Fetus-infant			X		1	1,8	
Nackbenet	Os occipitale	N/A	1	1	0	Fetus-infant			X		1	0,9	
Underkäke	Mandibula	Sin	1	1	1	Fetus			X		1	0,7	
Skalltaket	Neurocranium	?	N/A	5	0	Fetus-infant			X		1	0,5	1a: 1,30 mm
Övriga skallfragment	Calvarium	?	N/A	4	0	Fetus-infant			X		1	1,6	
Oidentifierade fragment	Undet	?	N/A	4	0	?			X		1	0,5	
TOTALT			26	41	12	N/A			N/A	0	3	19,5	
Individ 1			24	35	24	Fetus			X		1	13,9	Ett foster.
Individ 2			1	1	0	Fetus-infant			X		1	0,5	Ett foster eller ett barn som inte är äldre än 1 år.
Individ 3			1	1	0	Adult			X		1	4,6	En vuxen individ.

Lösa epifyser	Epiphysis	?	3	3	3	3	3	3	3	0	0	0	0,3				
Pannben	Os frontale	Sin	1	1	1	0	0	0	0				1,1	X		Margo supraorbitalis	
Tinningsben	Os temporale	Sin	1	1	1	0	0	0	0				3,6	X		Pars petrosa	
Nackben	Os occipitale	N/A	1	1	1	0	0	0	0				0,7	X		Pars basilaris	
Kilben	Os Sphenoidale	N/A	1	1	1	0	0	0	0				0,6	X		Corpus sphenoidalis	
Underkäke	Mandibula	Sin	1	1	1	0	0	0	0				1,1	X			
Underkäke	Mandibula	Dx	1	1	1	0	0	0	0				1,6	X			
Lösa tänder	Dentes	?	8	8	8	8	8	8	8				0,3	X			
Skalltaket	Neurocranium	?	N/A	69	69	0	0	0	0				15,5	X		1a: 1,20 mm	
Övriga skallfragment	Calvarium	?	N/A	17	17	0	0	0	0				8,9	X			
Oidentifierade fragment	Undet	?	N/A	22	22	0	0	0	0				3,4	X			
TOTALT			164	279	138	138	138	138	138				93,3	N/A	0		
Individ 1			164	257	138	138	138	138	138				93,3	X			Ett barn inte är äldre än ½ år.

F7, djurben		UP C		UP F		AD		JUV		ÅLD?		♂		♀		♂/♀		MOD		PAT		NISP		MNE		MNI		VIKT		KOMMENTARER	
ART	ELEMENT	SIN C	SIN F	DX C	DX F	S/D C	S/D F	AD	JUV	ÅLD?	♂	♀	♂/♀	MOD	PAT	NISP	MNE	MNI	VIKT	KOMMENTARER											
Bos taurus	Phalanx 2					1		1					1			1	1	1	7,4	Proximal ledyta fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år. GL 32,19 mm, Bp 24,16 mm, Bd 20,01 mm, SD 18,83 mm.											
Bos taurus	Phalanx 3					1		1					1			1	1	1	1,8	Proximal ledyta fullständigt fusionerad vilket indikerar en ålder > 1½ år.											
Stor gräsätare	Vertebrae					1		1	1				1			1	1	1	0,9												
Undet	Undet					2		2	2				2			2	N/A	1	0,7	Ej fisk eller fågel.											
TOTALT														0		5	1	1	10,8												
Bos taurus	Totalt													0		2	2	1	9,2												

F7, människoben		UP C		UP F		AD		JUV		ÅLD?		♂		♀		♂/♀		MOD		PAT		NISP		MNE		VIKT		KOMMENTARER	
BENELEMENT	SIDA	DX C	DX F	S/D C	S/D F	AD	JUV	ÅLD?	♂	♀	♂/♀	MOD	PAT	NISP	MNE	VIKT	KOMMENTARER												
Överarm	Humerus	Dx									X				1	1,7	Den mest proximala delen av benet saknas.												
Lårben	Femur	Dx									X			1	2,7	Proximala hälften av benet.													
Skenben	Tibia	Dx									X			1	2,9	GL: 71,09 mm													
TOTALT														3	1	7,3													
Individ 1											X			1	7,3	Ett barn som inte är äldre än ½ år.													

F8, människoben	BENELEMENT	SIDA	MNE	NISP	KOMP	ÅLDER	♂	♀	♀/♂	PAT	MINI	VIKT	KOMMENTARER
Bröstkota	Ve Thoracicae	N/A	1	1	0	> 18 år			X		1	10,8	Komplett corpus. Corpus fullständigt fusionerad.
Revben	Costae	Sin	1	1	0	Adult			X		1	12,3	Inga ledytior, ålderbedömd utifrån storlek.
Skulderblad	Scapula	Sin	1	1	0	> 16 år	X						Cavitas glenoidalis 39,30 mm
Överarm	Humerus	Sin	1	1	0	Adult			X		1	43,5	Endast distala delen av corpus, ålderbedömd utifrån storlek.
Armbågsben	Ulna	Sin	1	1	0	Adult			X		1	8,1	Del av corpus. Ålderbedömd utifrån storlek.
Armbågsben	Ulna	Dx	1	1	0	Adult			X		1	12,9	Del av corpus med bl a formamen nutricium. Åldersbedömd utifrån storlek.
Höftben	Os coxae	Sin	1	1	0	Adult			X		1	15,3	Del av fac articularis.
Höftben	Os coxae	?	1	1	0	> 21 år			X		1	18,9	
Lårben	Femur	Sin	1	1	0	Adult			X		1	68,1	Del av corpus vid foramen nutricium. Ålderbedömd utifrån storlek.
Lårben	Femur	Dx	1	1	0	Adult			X		1	21,6	Distal del av corpus. Ålderbedömd utifrån storlek.
Språngben	Talus	Dx	1	1	1	Adult			X		1	21,9	Ålderbedömd utifrån storlek.
Mellanfotsben II	MT II	Dx	1	1	1	> 15 år			X		1	4,2	Distal ledyta fullständigt fusionerad.
Fingertålang I: I	Phalanx I: I manus	Dx	1	1	0	> 16 år			X		1	3,2	Proximal ledyta fullständigt fusionerad. Distal ledyta saknas.
Långa rörben	Ossa longa	?	N/A	7	0	?			X		1	16,0	
Pannben	Os frontale	N/A	1	1	0	Adultus (18-44 år)			X		1	15,2	Ia: 4,80 mm.
Hjässben	Os parietale	?	1	1	0	Maturus (35-64 år)	X				1	3,4	Ia: 7,93 mm.
Överkäke	Maxilla	Dx	1	1	0	17-25 år			X		1	8,3	M3 slitage (2), M2 slitage (2), M1 slitage (2). Resten av överkäken saknas.
Underkäke	Mandibula	Dx	1	1	0	>40 år			X	1	1	23,2	M3, M2, M1, P2, I2 förlorade antemortem. Även C saknas men det är inte möjligt att avgöra om detta skett efter eller före döden. P1 mycket sliten. Resten av underkäken saknas.
Underkäke	Mandibula	?	N/A	1	0	?			X		1	1,4	
Underkäke	Mandibula	Dx	1	1	0	Nyfödd-½ år			X		1	0,6	
Skalltaket	Neurocranium	?	N/A	5	0	Adult			X		1	6,8	
TOTALT			18	31	2					0	3	315,7	
Individ 1						17-25 år			X		1		En 17-25 år gammal individ.
Individ 2						35-64 år	X				1		En 35-64 år gammal man, sammolikt äldre än 40 år.
Individ 3						Nyfödd-½ år			X		1		Ett barn som inte är äldre än ½ år.

F11, djurben																				
ART	ELEMENT	SIN C	SIN F	DX C	DX F	UP C	UP F	AD	JUV	ÅLD?	♂	♀	♂/♀	MOD	PAT	NISP	MNE	MNI	VIKT	KOMMENTARER
Erinaceus europaeus	Vertebrae lumbalis					2			2							2	2	1	0,4	
Erinaceus europaeus	Vertebrae coccygis					1			1							1	1	1	0,1	Metafysyta på corpus.
Erinaceus europaeus	Costae		3						3							3	3	1	0,2	
Erinaceus europaeus	Costae				2				2							2	2	1	0,2	
Erinaceus europaeus	Costae					5			5							5	N/A	1	0,2	
Erinaceus europaeus	Scapula				1				1							1	1	1	0,3	
Erinaceus europaeus	Humerus		1					1								1	1	1	0,7	Distal ledyta och hela corpus. Distal ledyta fullständig fusionerad.
Erinaceus europaeus	Humerus				1			1								1	1	1	0,5	Distal ledyta och nedre hälften av corpus. Distal ledyta fullständig fusionerad.
Erinaceus europaeus	Radius	1							1							1	1	1	0,3	Fullständig fusionerad proximalt, metafysyta distalt.
Erinaceus europaeus	Ulna	1							1							1	1	1	0,6	Fullständig fusionerad proximalt, metafysyta distalt.
Erinaceus europaeus	Calcaneus	1							1							1	1	1	0,1	Metafysyta mot tuber calcanei.
Erinaceus europaeus	Metapodia					4		4								4	4	1	0,2	Distal ledyta fullständig fusionerad.
Erinaceus europaeus	Phalanx					1			1							1	1	1	0,1	
Erinaceus europaeus	Maxilla				1				1							1	1	1	0,8	
Erinaceus europaeus	Mandibula	1						1								1	1	1	1,4	
Erinaceus europaeus	Mandibula				1			1								1	1	1	1,4	
Erinaceus europaeus	Calvarium					6			6							6	N/A	1	0,3	
Erinaceus europaeus	Dentes					3			3							3	3	1	0,1	
TOTALT																36	25	1	7,9	
Erinaceus europaeus	Totalt															36	25	1	7,9	

Bilaga 2. Plan- och profilritningar

Under två veckor i juli 1982 företogs en forskningsgrävning ca 100 meter norr om Bjälbo nuvarande kyrka. Syftet med utgrävningen var att fastställa om de byggnadslämningar och gravar som tidigare observerats i området kom från en föregångare till dagens kyrka.

Vid utgrävningen påträffades lämningar efter en kyrkobyggnad. Dessa bör, i analogi med lämningar från andra tidiga träkyrkor, härröra från en stavkyrka. Vid utgrävningen lokaliserades även den grav med ornerad täckhäll som man påträffat i området år 1954.

För stavkyrkan föreligger inga absoluta dateringar. Förekomsten av ett kalkbruksgolv kan tyda på att man vid tiden för byggnadens uppförande redan var bekant med tekniken att mura kyrkor. Eftersom de första murade kyrkorna i Östergötland anses härröra från början av 1100-talet, bör stavkyrkan i Bjälbo tidigast ha tillkommit vid denna tid.

När stavkyrkan ödelades går idag inte att avgöra. Det förefaller dock rimligt att anta att stavkyrkan stått åtminstone fram till dess att den nuvarande stenkyrkan uppfördes, det vill säga kanske fram till mitten av 1100-talet.

Den påträffade stavkyrkans sena datering kan betyda att det funnits en föregångare på platsen. Detta stöds av lockhällen från graven i långhuset, vilken hade ornamentik i en stil som daterats till slutet av 1000-talet. Förekomsten av en lockhäll från 1000-talet i Bjälbo innebär att det bör ha funnits en kyrka på platsen under detta århundrade.